

Maliz Riven

ISLAM

SAŽETI PRIRUČNIK

Prevela
Julija Novačić

 Laguna

Naslov originala
Malise Ruthven
ISLAM
A Very Short Introduction

Copyright © Malise Ruthven 2012
Translation copyright © 2017 za srpsko izdanje, LAGUNA

„*ISLAM A Very Short Introduction* was originally published in English in 2012. This translation is published by arrangement with Oxford University Press. Laguna is solely responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon.“

ISLAM

SAŽETI PRIRUČNIK

Sadržaj

Predgovor drugom izdanju	9
Spisak ilustracija	13
Spisak mapa	15
Prvo poglavlje: Islam, muslimani i islamizam . . .	21
Drugo poglavlje: Kuran i Poslanik	57
Treće poglavlje: Božanska jednost	95
Četvrto poglavlje: Šerijat i njegove posledice . . .	129
Peto poglavlje: Žene i porodica.	153
Šesto poglavlje: Dva džihada	187
Dodatak: Pet stubova islama	229
Literatura	237
Napomena prevodioca.	247

Predgovor drugom izdanju

Nakon jedanaestog septembra 2001. godine, pitanje islama dospelo je u žižu svetskih medija kao tema koja privlači veliku pažnju. Reči iz islamskog leksikona, kao što su *džihad* (borba, ili „sveti rat“), *fetva* (pravna odluka), ili *hidžab* (marama na glavi koju nose muslimanske žene), te *nikab* i *burka* (veo koji potpuno pokriva žensko telo), ušle su u opšti rečnik, kao što je i niz tema, počev od bombaških napada do ženske odeće, ušlo u političku i kulturnu svest, kako u zemljama s većinskim muslimanskim stanovništvom, tako i u zemljama u kojima muslimani predstavljaju tek manjinu.

Pokušao sam da se u ovoj knjizi pozabavim pojedinim složenim pitanjima u vezi s nedavnim događajima i kontroverzama. Pisanje sažetog priručnika o religiji trenutno jedne petine čovečanstva ispostavilo se kao težak zadatak. Sažetost zavisi od izbora, a izbor podrazumeva odbacivanje. S obzirom na veliku raznolikost ljudskih društava koja potpadaju pod pojam „islamsko društvo“, svaki proces odabira i odbacivanja

delimično podrazumeva iskrivljenje. Bio sam svestan da, usredsređujući se na jedne nauštrb drugih tema, pratim i svoj instinkt i svoje predrasude. Profesionalno sam se bavio i novinarstvom i akademskim radom. Novinar u meni ima oko za naslov. Svestan da „islam“ ili „islamizam“ mnogi na Zapadu doživljavaju kao neprijateljske snage, a budući da upravo islam predstavlja glavni ideološki izazov postprosvetiteljskog liberalizma od sovjetskog kolapsa naovamo, dao sam više prostora politici nego što će neki reći da ta tema zahteva. Isto bi se moglo reći i za moje poglavlje o ženama i porodici – kontroverznoj temi koja je veoma prisutna u današnjim medijima. Istovremeno, naučnik u meni pokušao je da izbegne stereotipe ili olaka uopštavanja koja obično prate obradu ovih kontroverznih tema u medijima.

Rani nacrt prvog izdanja ove knjige pročitao je moj bivši i nažalost preminuli kolega sa Univerziteta u Aberdinu, pokojni profesor Džejms Trouer, kao i drugi naučnici koje je prvobitno konsultovao *Oxford University Press*. Zahvaljujem im se na predlozima za poboljšanje teksta. Zahvaljujem se i Deniz Kandioti koja je pročitala nacrt Petog poglavlja i podelila sa mnom vredne uvide iz svog bogatog rezervoara znanja o bliskoistočnim kulturama i feminizmu. Ovo novo izdanje mnogo toga duguje diskusiji s prijateljima i kolegama, suviše brojnim da bi se naveli poimence.

Želim, međutim, da izrazim posebnu zahvalnost na pomoći Džordžu Mileru, izuzetno pronicljivom

uredniku, koji je naručio i vodio prvo izdanje; autorima brojnih knjiga uključenim u novi, revidirani popis literature; te da se zahvalim recenzentima – među kojima se izdvaja Robert Silvers iz časopisa *New York Review of Books* – na trudu uloženom u pisanje prikaza ove knjige.

Spisak ilustracija

- 1 Ćaba izbliza (božji hram). Ćaba sadrži sveti crni kamen, postavljen u središnjem delu Velike džamije u Meki.
© Popperfoto
- 2 Hadž Terminal, aerodrom u Džedi. Arhitekti: Skid-mur, Ouings i Meril
Foto: R. Gani, reprodukcija objavljena ljubaznom dozvolom Kulturne zadužbine „Aga Kan“
- 3 Oslíkana stranica Kurana: primerak *Neshi* kaligraf-skog pisma
© World of Islam Festival
- 4 Haram al-Šarif (Kupola nad stenom i Al-Aksa džamija)
Foto: I. Avad, reprodukcija objavljena ljubaznom dozvolom Kulturne zadužbine „Aga Kan“

- 5 *Sufijski zikr* u blizini Omdurman
reprodukcija objavljena ljubaznom dozvolom Tre-
vora Mostina
- 6 Demonstracije posle odlaska šaha, 20. januara 1979.
godine
© Gamma/Frank Spooner pictures, fotograf: A.
Mingam
- 7 Snimak Damaska iz vazduha
Foto: I. Serageldin i S. El-Sadek, iz *The Arab City*
- 8 Detalj iz *mešrebije*
Foto: S. Angawi, reprodukcija objavljena ljubaznom
dozvolom Kulturne zadužbine „Aga Kan“
- 9 Žena pod velom
© Reuters
- 10 Velika džamija u Nionou, Mali. Glavni graditelj:
Lasina Minta.
Foto: K. Adle, reprodukcija objavljena ljubaznom
dozvolom Kulturne zadužbine „Aga Kan“
- 11 Islamsko društvo Severne Amerike. Arhitekta:
Gulzar Haider
Foto: G. Haider, reprodukcija objavljena ljubaznom
dozvolom Kulturne zadužbine „Aga Kan“

12 Derviši, iz rukopisa koji datira iz 17. veka

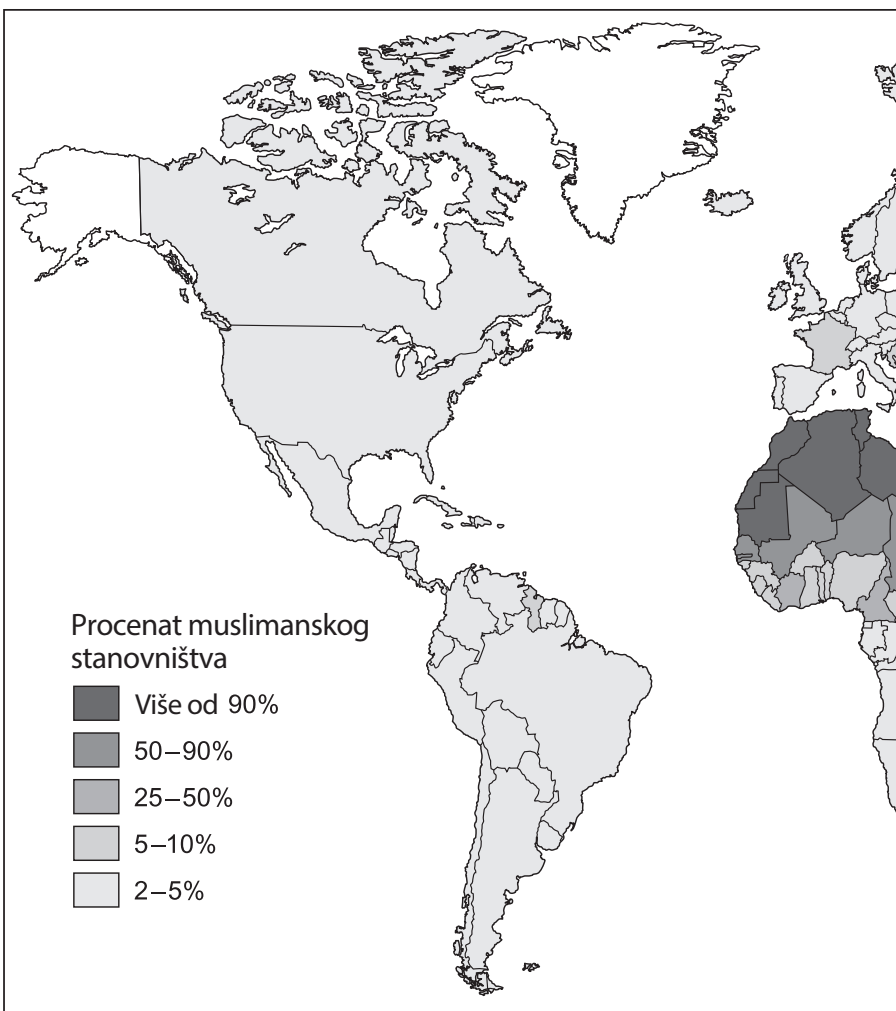
© Weidenfeld & Nicolson Ltd

13 Logo Hezbolaha

Izdavač i autor se izvinjavaju za moguće greške ili propuste u navedenom spisku. Ukoliko im se ukaže na propust rado će ga odmah ispraviti.

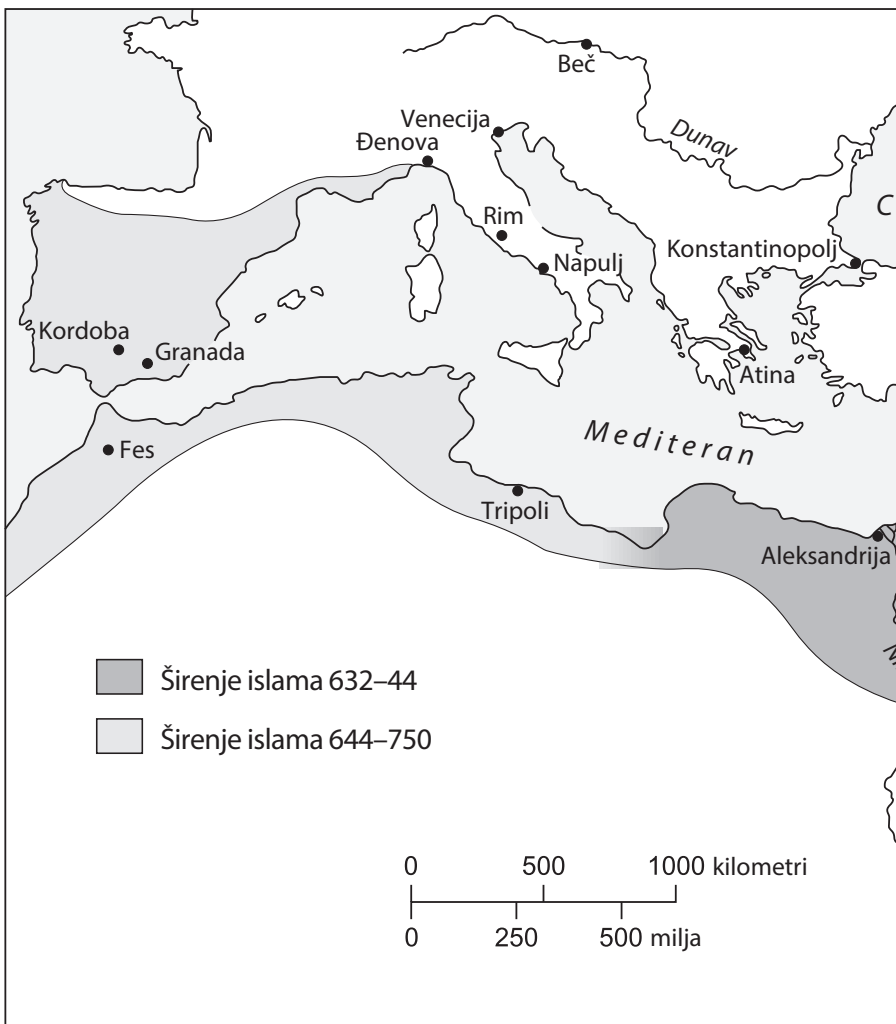
Spisak mapa

1. Muslimani u svetu
2. Rast i širenje islama
3. Meka kao središte sveta

Mapa 1. Muslimani u svetu

Mapa 2. Rat i širenje islama

Mapa 3. Meka kao središte sveta

Prvo poglavlje

Islam, muslimani i islamizam

Nakon jedanaestog septembra 2001. godine, nije prošao nijedan dan da se u medijima ne spomene islam – religija čiji vernici čine jednu petinu čovečanstva. Teroristi koji su oteli četiri američka aviona i njima se zabili u Svetski trgovinski centar u Njujorku i u Pentagon, usmrтивši pritom gotovo tri hiljade ljudi – postali su, pre svega, povod da Sjedinjene Američke Države i njihovi saveznici objave „rat terorizmu“, što je pak neposredno dovelo do svrgavanja muslimanskih vlada u Avganistanu i Iraku. Isto tako, ovaj teroristički akt je širom sveta nametnuo islam kao jednu od glavnih tema diskusija i analiza.

Debate koje su se vodile i vode se u štampi i na televiziji, u kafeima, barovima, pa i u domovima, žučne su i strastvene. Pitanja o kojima se do tada raspravljalo u razređenoj atmosferi akademskih skupova i postdiplomskih seminara, postala su deo matične javne svesti. Šta je „zakon džihada“? Kako to da „religija mira“, kojoj pripadaju milioni običnih, čestitih vernika,

počinje da postaje ideologija mržnje gnevne manjine? Ovakva pitanja prestala su da budu „akademska“, i umesto toga su postala pitanja od životnog značaja za većinu ljudi koji naseljavaju našu planetu. Svi se slažu da je islam – ili neka njegova varijanta koja je ili iskrivljena, izopačena, iskvarena, ili preoteta od ekstremista – postao sila sa kojom se mora računati, ili ako ništa drugo, a mnogi će se složiti da sam u pravu, naziv za nešto što predstavlja potencijalnu pretnju. Međutim, razumljivo je da muslimane koji žive na Zapadu, baš kao i one koji žive u sve većim delovima muslimanskog sveta gde Zapad ostavlja svoj elektronski trag, vređa publicitet koji ta zabrinutost dobija spolja. Oni tvrde da je islam religija mira: reč *islam* je glagolska imenica koja znači predanost (Bogu) i koja je etimološki vezana za reč *salam*, što znači mir. Uobičajeni pozdrav koji većina muslimana koristi pri susretu glasi *as-salaam ʾalaikum* – što u prevodu znači: „mir nek je s tobom“. Prema široko rasprostranjenom mišljenju, ljudi koji smatraju islam za religiju nasilja, zapravo ne razumeju njegovu suštinski pacifističku prirodu.

Posmatrano istorijski, bilans istine preteže na tu stranu. U svojoj najranijoj fazi (negde do 750. godine nove ere) islam je rođen na krilima arapskih osvajanja, ali u vekovima koji su usledili njegovo širenje je bilo uglavnom mirno, uz ogromnu mrežu trgovačkih puteva koji su se prostirali od južne Afrike do Kine i jugoistočnog azijskog arhipelaga, pa dalje sve do planinskih dolina i stepa centralne Azije. Kao „religija

knjige“, * islam je sobom nosio prestiž visoke kulture, koji se vezuje za velike gradove kao što su Kairo, Bagdad ili Delhi. Budući da u islamu ne postoji papizam i nema formalnog sistema za njegovu doktrinarnu i ritualnu primenu, upravo je to bila olakšavajuća okolnost zahvaljujući kojoj se islam pokazao kao vrlo vešt u upijanju lokalnih tradicija i običaja, koji su izvedeni iz starijih religioznih tradicija. U nekim slučajevima bilo je reči o visokoartikulisanim religioznim sistemima, kao što su zaratustrizam, budizam ili hinduizam. U drugim slučajevima, reč je o šamanskim ili animističkim kultovima koje je moguće naći bilo gde u svetu. Glavni agenti za širenje islama u perifernim oblastima bili su učenici ljudi i sveti ljudi (ponekad žene), koji su često bili u dvostrukoj ulozi trgovaca i koji su se pokazali kao vrlo vični u „islamizaciji“ lokalnih kultura i običaja. U suštini, kao što su učenjaci zabeležili, pogrešno je koristiti izraz „preobraćanje“ (konverzija), jer sadrži pretpostavku svesne namere i ličnog izbora. Zapravo su posredi fluidni procesi akulturacije, koji su se odigrali u dugačkom periodu koji se proteže preko jednog milenijuma, kada je islam postao druga najveća religija u svetskim razmerama, posle hrišćanstva. Ortodoksija – ili da budemo precizniji ortopraksija, pravilno obavljanje rutine ili ponašanje u skladu sa središnjim učenjima islama – ponekad su išli ukorak, ali ne uvek, jer su se ljudi sa periferije u različitom stepenu povezali sa Mekom i urbanim centrima.

* Ili *Knjigom objavljena vera*. (Prim. prev.)

Iako se islamska retorika, vraćajući se na pohode Poslanika Muhameda u Arabiji, često pozivala na vojne sukobe u kojima su učestvovali muslimani, ta slika o neprestanoj ili usađenoj militantnosti ugrožava stvarnu sliku o religiji i civilizaciji koja seže petnaest vekova unazad, preko ogromnih prostranstava od obala Atlantskog okeana do Indonezijskog arhipelaga. Predstava o islamu kao nasilnom po sebi, u velikoj je meri posledica dva faktora: s jedne strane to je rezultat bliske kolonijalne prošlosti, a s druge strane to je rezultat medijskog preterivanja.

Od 18. veka, kada je veći deo muslimanskog sveta potpao pod neposrednu ili posrednu kontrolu Zapada u procesu širenja evropske ekonomske, vojne i industrijske moći, antikolonijalni otpor bio je predvođen muslimanskim pokretima poput Abd Al Kadira protiv Francuske u severnoj Africi, ili sudanskog Mahdija protiv Britanaca, ili imama Šamila protiv Rusije na Kavkazu. Predstava o svireposti i fanatizmu (oponašajući stare teme koje su postojale još za vreme krstaških ratova) krivotvorene su namerno u vreme kada su se evropske sile borile protiv muslimana, koji su zapravo branili svoje teritorije od imperijalističkih prodiranja.

U novije vreme, ova percepcija je pogoršana uticajem modernih medija. U eri citata izvučenih iz konteksta i novinskih članaka koji se rukovode naslovima iz tabloida, život i vrednosti mirne većine potisnuti su u drugi plan akcijama bučne manjine, usmerenim na privlačenje pažnje javnosti. Vesti u medijima liče na vašarsko iskrivljeno ogledalo: preuveličavaju

militantnost nekolicine i previđaju mirnu većinu. Tu osobenost svojstvenu modernim društvima, ekstremisti vrlo uspešno koriste kako bi privukli pažnju na sebe. Teroristički akti, kao što je onaj od jedanaestog septembra 2001. godine, ili samoubilački bombaški napad u Londonu, koji je usmrtio pedeset dvoje nedužnih putnika i ranio na stotine njih u javnom saobraćaju u julu 2005. godine – nisu samo okrutni besmisleni čini. Oni privlače pažnju javnosti taktikom „propagandnog čina“, koju su formulisali evropski anarhisti u 19. veku. Paradoksalno, odgovor vlasti kroz osudu čitavih zajednica, ili kroz pokretanje ratova koji stavljaju na iskušenje lojalnost novostečenih građana, ide naruku ekstremistima. Čini se da na globalnoj sceni, gde dominiraju mediji, između događaja postoji asimetrična interakcija koja izaziva nepredvidive oscilacije.

Islamistički napad na Ameriku, koji je organizovala islamistička grupa Al Kaida, pod vođstvom Osame bin Ladena, bio je u velikoj meri uzrokovan prisustvom američkih trupa na svetom tlu Saudijske Arabije. To prisustvo je omogućavalo Americi slobodan pristup zalihama nafte, pristup koji je ugrozio irački lider Sadam Husein napavši Kuvajt 1991. godine. Jedanaesti septembar i logika Bušovog „Rata protiv terorizma“ rezultirali su ratovima koje su predvodile Sjedinjene Američke Države, protiv talibanskog režima u Avganistanu i Sadamovog režima u Iraku. Nakon toga usledio je i bombaški napad u Londonu, koji je postao poznat pod imenom 7/7, i koji je bio motivisan gnevom male grupe mladih muslimana, rođenih u Velikoj Britaniji,

zbog britanskog učešća u vojnim kampanjama protiv dve države sa većinskim muslimanskim stanovništvom, u kojima je na hiljade muslimana izgubilo život. Izgledalo je da su se predviđanja uticajnih komentatora, poput Bernarda Luisa sa Prinstona i pokojnog Samjuela Hantingtona sa Harvarda, koja su govorila o „sukobu civilizacija“ između islama i Zapada, a nastala na nestabilnosti u međusobnim odnosima, opasno približila stvarnosti. Kao što je primetio pokojni Fred Halidej, pažljivi posmatrač međunarodnih odnosa:

„Mit o konfrontaciji podržavaju dve, na prvi pogled različite i kontradiktorne strane – s jedne strane tu su pripadnici uglavnom iz zapadnog tabora, kojima je stalo da pretvore ceo muslimanski svet u neprijatelja, a s druge strane tu su pripadnici islamskih zemalja koji iznutra podržavaju sukob sa nemuslimanskim, naročito Zapadnim svetom.“

Zastrašujuća demonstracija te logike dogodila se u julu 2011. godine, pokoljem na ostrvu Utoja blizu Osla, kada je Anders Behring Brejvik, desničarski ekstremista, po sopstvenom priznanju, masakrirao 69 ljudi, uglavnom tinejdžera, sve to nakon što je ubio osmoro ljudi, postavivši bombu u jednom kolima u glavnom gradu Norveške. Neposredno pred svoje krvavo divljanje, on je objavio na internetu svoj manifest od 1.500 stranica, u kome je navodio dugačke citate britanskih i američkih komentatora, čije je gledište da je islam

fundamentalno neprijateljski nastrojen prema Zapadu, te da je samo prisustvo muslimana u Evropi pretnja evropskim hrišćanskim vrednostima i kulturi. Kao što je norveški akademik Tomas Heghamer primetio, Brejvikov traktat odstupa od preovlađujućih formula ekstremne desnice, kao što su superiornost bele rase ili ultranacionalizam, te naginje doktrini „civilizacijskog konflikta“, koja može predstavljati hrišćansku verziju Al Kaide. I Brejvik i vođe Al Kaide sebe vide kao učesnike u konfliktu koji potiče iz doba krstaških ratova i pozivaju se na srednjovekovno viteštvo. Pribegavaju katastrofalnom nasilju u ime transnacionalnih entiteta: u slučaju Al Kaide to je *uma* ili zajednica svih muslimana, dok je u Brejvikovom slučaju to „Evropa“. I Brejvik i Al Kaida svoju borbu formulišu kao rat za opstanak, s naglaskom na odbrani kulture na religijskoj osnovi, a ne na nacionalnoj ili etničkoj. Mrze svoje vlade, zbog „kolaboracije“ sa spoljašnjim neprijateljem. Njihov jezik u oba slučaja je jezik mučeništva. Operacije bombaša-samoubica islamisti nazivaju „mučenička operacija“; s druge strane Brejvik, u predviđanju svog napada na omladinu, govori o „čeliji mučenika“. I jedni i drugi, kako primećuje Heghamer, žale za patrijarhalnim društvom i ne prihvataju emancipaciju žena.

Brejvik nije svoj gnev usmerio na muslimane, nego na omladinski kamp, podmladak socijaldemokrata: njih je video kao buduću snagu društva, zapravo kao buduće vođstvo u društvu, koje će u osnovi biti prijateljski raspoloženo prema muslimanima. Biće to politički multikulturalno društvo, a to je njemu bilo

mrsko. Kao što Al Kaida predstavlja ekstremnu, aktivnu varijantu političkih gledišta mnogo šireg elektorata muslimanskih radikala, među kojima većina nikad ne bi prešla granicu između razmišljanja i delovanja – Brejvik (sudeći po njegovom manifestu) izražava veoma širok spektar gledišta koja bi se mogla nazvati „kontra-džihadskim“ ili „paranoična desnica“. Sve pristalice ovih teorija – koje su većinom nedvosmisleno osudile masakr u Utoji – pretplaćuju se na neku od varijanti teze da Evropa somnambulno klizi u kulturnu katastrofu. Drugim rečima, Evropa omogućava islamističkim teroristima da stvore opasno uporište u njenim gradovima.

Ubistvo Bin Ladena u operaciji američkih specijalnih snaga u maju 2011. godine usledilo je nakon veoma skupe i dugotrajne obaveštajne akcije. To je zadalo udarac krilu ekstremizma kome je Osama bin Laden pripadao, ali nije ništa učinilo na polju razrešavanja fundamentalnih tenzija između svih onih konfliktnih vrednosti i gledišta, na koja se ekstremisti oslanjaju i sa čijom podrškom računaju. Možda je međunarodna „franšiza“ Al Kaide – koja je stvorila imitatore i podružnice u mnogim regionima, uključujući Somaliju, Jemen i Magreb – pogubljenjem Bin Ladena izgubila kultnog i nominalnog poglavara. Međutim, eliminisanje čoveka odgovornog za najveći zločin počinjen na američkom tlu, u „Ratu protiv terorizma“ verovatno nije predstavljalo udarac koji će sprečiti sledeći krug oscilacija. Budući da je lider Al Kaide, predstavljao i pretnju muslimanskim vladama i

muslimanskom svetu, reakcije na njegovo pogubljenje bile su očekivane. Zajedno sa Generalnim sekretarom Ujedinjenih Nacija Ban Ki-Munom, većina vlada – osim Venecuele, Irana i Sirije – izrazile su zadovoljstvo zbog ubijanja najtraženijeg svetskog teroriste. Međutim, egzekucija nenaoružanog čoveka koji nije pružao gotovo nikakav otpor napadačima, te nakon toga bacanje njegovog tela u more (kontroverzni čin po islamskom zakonu), zatim prizori masovnog slavlja u Americi – na mnoge su ljude delovali krajnje neprijatno. Među njima je nadbiskup od Kenterberija, dr Rouen Vilijams, koji je reagovao upravo tim rečima: „Vrlo neprijatan osećaj.“ Na sasvim drugoj strani bile su razjarene radikalne grupe, koje su u Bin Ladenu videle svog heroja. Zaslužna za pad Mubarakovog režima 2011. godine, *Muslimansko bratstvo* u Egiptu su osudila ubistvo Bin Ladena i nazvala ga atentatom, dok je njihova sestrinska organizacija Hamas, koja kontroliše pojas Gaze u susednoj Palestini, osudila „ubistvo arapskog *mudžahedina*“ ili „svetog ratnika“. Pakistanska vlada, čiji je suverenitet bio povređen u napadu na mesto blizu Islamabada, gde je Bin Laden živeo nekoliko godina, oklevala je da se izjasni između dve opcije: u početku su se obradovali smrti saudijskog disidenta, ali su i osudili „neovlašćenu jednostranu akciju“ i „ničim izazvanu agresiju“ Amerike, svog nominalnog saveznika. U nekoliko pakistanskih gradova održani su protesti u znak sećanja na Bin Ladena, prilikom kojih su spaljivane američke zastave. Slični protesti su održani i u Sudanu i Turskoj.